

หลักธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง Dhamma and Development for Strong Community

เกษราภรณ์ บุรวัฒน์* เกศกนก พาพลงาม* จอ มิน* ฌนัฐกร ภาวะดี*

โกสิต สังขพิทักษ์* พระครูปลัดประสิทธิ์ ปสิทโธ*

Kesaraporn Buravat* Keskanok papolgham* Jor Min* Canatthakorn Pavadee*

Kosit Songkhapithak* Phrakroopalad Prasit Pasiddho*

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย*

Mahamakut Buddhist University Sirindhorn Rajavidyalaya Campus*

บทคัดย่อ

หลักธรรม คือ จักร 4, ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ 4, อิทธิบาท 4, และพละ 5, เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ตามนโยบายที่ได้วางไว้โดยการกำหนดเป้าหมายของสังคมว่าจะเน้นอะไร และสุดท้ายสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในสังคมชุมชนประเทศชาติที่ยั่งยืน เพื่อพัฒนาสังคมหรือช่วยสงเคราะห์คนในชุมชน คือหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นทิศทางการพัฒนาอยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองโดยอาศัยกระบวนการจัดการชุมชนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยมีวิธีคิดจากระบบภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานเข้ากับระบบการจัดการของสังคม

คำสำคัญ : หลักธรรม, การพัฒนา, ชุมชนเข้มแข็ง.

Abstract

The doctrine is the Chakra 4, Thitthathammikattana 4, Ittathamigattana 4, and the Pala 5, which lead to the development of a strong community to achieve the goal and the policy objectives that have been laid down by setting goals of society that will focus on. And finally, strengthening it to occur within a sustainable society, community, nation to develop society or help people in the community the principle of Sangkhahawatthu 4 is a development direction based on self-sufficiency by using community management processes in various areas of development with a method of thinking from the local wisdom system integrated with the social management system.

Keywords: Principle, Development, strong community.

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับว่าเป็นหลักนำทางในการพัฒนาทุกด้าน การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดี บรรลุจุดหมายที่ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนาเพียงด้านวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอ ประสบการณ์ในการพัฒนาตลอดเวลายาวนานที่ผ่านมา ได้สอนให้เป็นที่ตระหนักได้ว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกอย่างเดียว นั้น แม้จะระดมทุนลงไปอย่างมากมายก็ไม่ได้ทำให้สังคมบรรลุความมั่งคั่งรุ่งเรือง และสันติสุขที่แท้จริงได้ตามวัตถุประสงค์ แต่กลับสร้างปัญหาอย่างมากมาย เช่น (1) ปัญหาความยากจน ปรากฏว่ามีคนยากจน

แร้นแค้นแผ่ขยายทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท การกระจายรายได้ของประชากรไม่ดำเนินไปด้วยดี ฐานะทางเศรษฐกิจของคนกลับห่างไกลกันมากขึ้น (2) ปัญหาด้านสุขภาพ ประชากรขาดแคลนแม้กระทั่งสาธารณสุขขั้นมูลฐาน เกิดโรคระบาดที่ร้ายแรง นอกจากสุขภาพทางกายไม่ดีแล้ว สุขภาพทางจิตก็เสื่อมโทรมลง ชีวิตคนในถิ่นที่เรียกว่าเจริญมีลักษณะสับสนวุ่นวาย คนมีทุกข์ใจมากขึ้นเป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น (3) ปัญหาด้านการศึกษา ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาก็ยังอยู่ในภาวะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก เกิดความล้มเหลวในการจัดการศึกษา ก่อให้เกิดปัญหามากมายในสังคม เช่น ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง ความไม่ซื่อตรงเป็นต้น (4) ปัญหาทางการเมือง การพัฒนาประชาธิปไตยก้าวหน้าไปได้ไม่มากกว่าถอยหลัง (5) ปัญหาด้านจริยธรรมคุณธรรม ผู้คนไม่มีระเบียบวินัย เช่น ระเบียบวินัยในการใช้รถใช้ถนน อุบัติเหตุมีสถิติสูงอย่างน่ากลัวยิ่ง เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จนทำให้คนส่วนมากเกิดความหวาดกลัว อาชญากรรมยังแพร่หลาย คดีปล้น ฆ่า ช่มชู้ ที่ร้ายแรง ปรากฏขึ้นบ่อย เป็นต้น (6) ปัญหาด้านวัฒนธรรม มีความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรมมีค่านิยมที่ไม่พึงปรารถนาและไม่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น ค่านิยมบริโภคและความนิยมฟุ้งเฟ้อแผ่กระจายทั่วไป (7) ปัญหาทางเพศและอบายมุข มีปัญหาทางเพศเพิ่มสูง มีอัตราคนถูกข่มขืนสูง อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น อบายมุขระบาดทั่วไป ทั้งในกรุงและชนบท ประชากรฝากความหวังไว้กับการพนันในรูปแบบต่าง ๆ และหมกมุ่นจนยากที่จะแก้ไขเยาวชนมากมายทำลายอนาคตของตนเอง และก่อปัญหาแก่สังคมโดยเป็นผลสืบเนื่องจากการติดยาเสพติด และ (8) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทวีสูงขึ้น ป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ฝนไม่ตกตามฤดูกาล แผ่นดินแห้งแล้ง ทำให้ทำการเกษตรยากลำบากมากขึ้น ส่งผลต่อความยากจนแร้นแค้นยิ่งขึ้นไปอีก ประสบปัญหาทางการตลาดมีการเอารัดเอาเปรียบกันมาก เกิดมลภาวะทั้งในดิน ในน้ำ และท้องฟ้า คุณภาพชีวิตและสุขภาพ ของประชากรทั่วทุกคน บทเรียนจากการพัฒนาสอนให้รู้ว่า การพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างรอบด้านและอย่างทั่วถึงไม่ใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุอย่างเดียว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543: บทนำ)

กระบวนการพัฒนาได้รับผลโดยตรงคือ “มนุษย์” จะต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดี และในการพัฒนามนุษย์นั้นส่วนสำคัญที่สุดก็คือ “จิตใจ” ดังนั้น ในยุคปัจจุบัน งานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้น การพัฒนาจิตเจ้านั้นรวมถึงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิตโดยทั่วไป ตลอดจนการพัฒนามนุษย์นั้นเป็นหน้าที่หลักของพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอด

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

การนำเอาหลักธรรมกับการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง นับเป็นบทบาทที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งที่แสดงถึงความพยายามนำแนวคิดที่เคยมีมาแต่อดีต ซึ่งศาสนาเคยให้ผู้คนมาแล้ว เพราะวัดในอดีตไม่ได้สอนเรื่องจิตใจอย่างเดียว หากแต่ยังอำนวยความสะดวกทางวัตถุ แก่บุคคล เช่น เป็นแหล่งสมบัติกลางแก่ชุมชนสามารถหยิบยืมมาใช้ได้ ในด้านสังคมนั้นวัดยังเป็นสถานที่พบปะประชุม สังสรรค์ ในคราวที่มีงานเทศกาลต่าง ๆ นอกจากนั้นพิธีกรรมต่าง ๆ ยังสามารถหล่อหลอมจิตใจของชาวบ้านทุกคนเป็นหนึ่งเดียวกันได้ แม้กระทั่งยามมีข้าศึกศัตรูเข้ามารุกรานยังได้อาศัยพระผู้ทรงวิทยาคมเป็นศูนย์รวมจิตใจ ให้มีความกล้าหาญปกป้องถิ่นกำเนิดของตน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในความทรงจำของผู้คนที่ผ่านวัยมาไม่น้อยกว่า 40 - 50 ปี คำว่า ชุมชนเข้มแข็งจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ทุกคนมองเห็นว่าน่าจะเป็นทางออกหนึ่งของสังคมไทย ดังนั้น จึงต้องมีการเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ให้ยึดวิถีพุทธมาใช้ในการดำเนินชีวิต คือการบริโภคเพื่อบำบัดความทุกข์เวทนาเกิดจากทางเสรีภาพ หรือความจำเป็นทางชีวภาพ เพราะถ้าหากไม่ได้รับการบำบัดร่างกายก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ปัญญาที่ไม่สามารถเกิดได้

หลักธรรมที่สำคัญในชุมชน หลักธรรมข้อนี้เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ตามนโยบายที่ได้วางเอาไว้โดยการกำหนดเป้าหมายของสังคมว่าจะเน้นอะไร และสุดท้ายสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นภายในสังคม ชุมชน และประเทศชาติที่ยั่งยืน ประกอบด้วยหลักธรรมคือ

1. จักร 4 คือ หลักธรรมที่นำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง หลักธรรมที่นำองค์กรไปสู่ ความสำเร็จบรรลุตามจุดมุ่งหมาย ประกอบด้วย

- 1) ปฏิรูปเทสวาสะ (อยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม) (living in a suitable region; good or favourable environment)
- 2) สัมปยุตตสัมปยุตตะ (สมาคมกับสัตบุรุษ) (association with good people)
- 3) อุตตสัมมาปณิธิ (ตั้งตนไว้ชอบ, ตั้งจิตคิดมุ่งหมาย นำตนไปถูกทาง) (setting oneself in the right course; aspiring and directing oneself in the right way)
- 4) ปุพเพกตปุญญตา (ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว, มีพื้นเดิมดี, ได้สร้างสมคุณความดีเตรียมพร้อมไว้แต่ต้น) (having formerly done meritorious deeds; to have prepared oneself with good background) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

2. ญาณมิกัตถประโยชน์ 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถให้ผลได้ในปัจจุบันทันที คือสามารถกำหนดเป้าหมายและวางแผนแนวทางของนโยบายที่ดีได้ว่าจะเน้นให้กับสังคม ประกอบด้วย

- 1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการทำงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ
- 2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ (ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม) เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลักหรือทำลายไปโดยภัยต่าง ๆ
- 3) กัลยาณมิตร คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจาสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีลจาคะปัญญา
- 4) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ้งฟายนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนื่อรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนื่อรายได้

3. อิทธิบาท 4 คือ หลักธรรมที่นำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จผลที่มุ่งหมายมี 4 ประการ คือ

- 1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
- 2) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
- 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น
- 4) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

4. พละ 5 เป็นหลักธรรมที่สร้างให้สังคมชุมชนมีความเข้มแข็งจนถึงระดับรากหญ้า มี 5 ประการ ประกอบด้วย

- 1) ศรัทธาพละ ความเชื่อ กำลังการควบคุมความสงสัย ความวิตก
- 2) วิริยะพละ ความเพียร กำลังการควบคุมความเกียจคร้าน
- 3) สติพละ ความระลึกได้ กำลังการควบคุมความประมาท ความมกมาย

- 4) สมานิลละ ความตั้งใจมั่น กำลังการควบคุมการวอกแวกเขวไขว่ ฟุ้งซ่าน
- 5) ปัญญาพละ ความรอบรู้ กำลังการควบคุม การทำเกินพอดี

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนววิถีพุทธ

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนววิถีพุทธ ถูกหยิบยกขึ้นมาในฐานะเป็นแกนกลางทางจิตใจเป็นกรอบแห่งความประพฤติของประชาชนในสังคม ซึ่งในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในการให้การศึกษา และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ส่งเสริมการศึกษาพยายามสอนให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้เอง สอนให้รู้จักใช้สติปัญญาในกิจการทั้งปวง ให้รู้จักคิด ไม่เป็นคนเชื่ออย่างมง่าย ชีวิตที่มีคุณภาพต้องมีการพัฒนาทั้งทางโลก และทางธรรม

การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จในชีวิตได้นั้น ต้องมีหลักธรรมสำหรับยึดปฏิบัติ ซึ่งเป็นการพัฒนาความเจริญงอกงามทางจิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีแก่นสาร และเป็นชีวิตที่มีค่าอย่างแท้จริงสมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลักความจริงที่ควรรู้ และเป็นหลักความดีที่ควรประพฤติ เพื่อการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพในทุกด้าน เช่น การพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว พัฒนางาน และพัฒนาสังคม โดยมีหลักธรรมพื้นฐานในการพัฒนาด้านต่าง ๆ

แนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วิถีพุทธ จึงเป็นแหล่งรวมความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติ ปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นสังคมไทยในปัจจุบันจึงมีบางส่วนที่ตั้งคำถามว่า แล้ววิถีชีวิตชาวพุทธที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ดังที่ บรรพต วีรสัย และคณะ (2532) ได้เสนอแนวคิดหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้เป็นวิถีชาวพุทธ ดังนี้

- 1) เน้นการพึ่งตนเอง
- 2) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท
- 3) เน้นอธิษฐาน หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง
- 4) เน้นการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริต และมีมานะอดทนหรือสม่ำเสมอ
- 5) เน้นการมาเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- 6) พยายามละกิเลสและความโลภ
- 7) เน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียด และเกรงกลัวการกระทำผิด

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามหลักเบญจศีล หรือศีล 5 เป็นหลักเบื้องต้นของพุทธศาสนิกชนที่ควรประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ ไม่ประพฤติผิดทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน ไม่โกหกหลอกลวง และไม่ดำเนินชีวิตด้วยความประมาท

หลักเบญจศีลหรือศีล 5 คือข้อกำหนดอย่างต่ำที่สุดในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ ประกอบด้วย

- 1) เว้นจากปาณาติปาต คือ ไม่ทำลายชีวิต ดำเนินชีวิตโดยปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางด้านชีวิตร่างกาย

2) เว้นจากอกตินาทาน คือ ไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ ดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น ทางด้านทรัพย์สิน และกรรมสิทธิ์

3) เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร คือ ไม่ประพฤติดิฉินในกามทั้งหลาย ดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น ทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

4) เว้นจากมฺสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ ดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ โกหก หลอกลวง ตัดรอนประโยชน์หรือแกล้งทำลาย และ

5) เว้นจากของมฺินเมา อันเป็นที่ตั้งของความประมาท คือไม่เสพของมึนเมา ดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทหลังพลาดมัวเมา เนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ

การนำหลักสัปปุริสธรรม 7 กับทฤษฎีตะวันตก เพื่อแก้ปัญหาชุมชนอย่างยั่งยืน

หลักสัปปุริสธรรม (ขุ.ชา.จตุตทาฬีส.) เป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่มนุษย์ปฏิบัติมาแล้วสามารถทำให้บรรลุ นิพพานได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้อย่างดีในสัปปุริสสูตร อภิปริ ปัญญาสก์ มัชฌิมนิกาย ปรากกฺขพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคณติ (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดย สมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม 7 ประการ ได้แก่

1) **ธัมมัญญตา** คือ รู้จักเหตุ รู้จักหลักการกฎเกณฑ์ รู้เหตุที่ทำให้เกิดผล รู้สาเหตุความเป็นไปในการดำเนินชีวิต

2) **อัตถัญญตา** คือ รู้จักผล รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ รู้จักผลที่สืบเนื่องจากการกระทำรู้ว่าการ ดำเนินชีวิตอยู่นั้นประสงค์ประโยชน์ใด

3) **อัตตัญญตา** คือ รู้จักตน รู้ความเป็นจริงของตนว่า เป็นใคร มีความรู้ความสามารถ ความถนัด มี คุณธรรมเช่นใด เพื่อการปฏิบัติที่เหมาะสม และการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องถูกต้อง

4) **มัตตัญญตา** คือ รู้จักประมาณ รู้จักพอดี พอเหมาะ พอควร

5) **กาลัญญตา** คือ ความรู้จักกาล รู้เวลาอันเหมาะสม เช่น ตรงต่อเวลา ทันเวลา และพอเวลา

6) **ปริสฺสัญญตา** คือ รู้จักชุมชน รู้จักการประพฤติดต่อกับชุมชน รู้จักการวางตัว การแต่งกาย และกิริยา มารยาทให้ถูกต้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี

7) **ปุคฺคโลปรปริญญตา** คือ การรู้จักบุคคล เข้าใจลักษณะของบุคคล รู้จักการปฏิบัติต่อบุคคล

วิถีชุมชนชาวพุทธ ที่แท้จริงนั้น คือนำหลักธรรมมาขยายให้มีมิติทางสังคมที่กว้างขึ้น คือแทนที่จะมีความหมายเพียงแต่ละบุคคล ก็มาขยายเป็นคุณธรรมต่อสังคมซึ่งมีขอบเขตที่ต้องรักษาร่วมกันเช่นในส่วนที่เป็น รูปธรรม คือ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น แม่น้ำลำคลอง ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ถนน สวนสาธารณะ ฯลฯ ส่วนที่เป็น นามธรรม คือ หลักการ กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎหมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องมีความเข้าใจ รู้ในประโยชน์ และโทษ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเพราะเป็นประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์ของสังคม ความรู้สึกร่วมกันมีส่วนร่วมในรักษาสาธารณสมบัติในชุมชนทั้งที่เป็นสถานที่ วัดกุศลสิ่งของ และที่สำคัญที่สุดคือ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้กำลังจะเลือนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ถ้าหากชุมชนวิถีพุทธ กลับมามี ความเข้มแข็ง ทุกคนตระหนักในหน้าที่ที่ต้องรักษา หวงแหน วิถีชุมชนชาวพุทธ ก็จะไม่มีแต่เพียงแต่ชื่อเท่านั้น แต่อยู่ในชีวิตจิตใจของชาวไทยทุกคน พร้อมทั้งจะพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ เพื่อนำพาตน และชุมชนมุ่งสู่ความเป็นอารยะ อันจะเกิดความสันติสุขอย่างแท้จริง และยั่งยืนในวิถีพุทธ ตลอดไป

กล่าวได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ไม่ได้เป็นเรื่องเก่าตกยุคล้าสมัยตามกาลเวลา แต่กลับยืนหยัดคงทนต่อการพิสูจน์ ดังเช่น สัปติสธรรม 7 ที่สามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย อย่างเช่นปัจจุบันได้อย่างสอดคล้องกับการบริหารยุคใหม่ จึงควรต้องมีความสมดุลสองด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ และด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการบริหารผสมผสานกับแนวคิดตะวันตก อันจะเป็นส่วนส่งเสริมการใช้ความรู้ ความสามารถของบุคลากรให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน ก็เป็นเครื่องควบคุมยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ให้บุคคลใช้ความรู้ความสามารถไปในทางที่ผิด หรือใช้แบบสุดโต่งเกินความพอดี ซึ่งจะส่งผลเสียต่อตนเองและองค์กร ตลอดจนสังคมโดยรวมในอนาคตได้ ฉะนั้นการนำเอาหลักธรรมคำสอนมาประยุกต์ใช้เพื่อปรับตัวได้ในทุกสถานการณ์ มองทุกสิ่งว่าเป็นได้อยู่เสมอ มีความมุ่งมั่นในชีวิต พร้อมทั้งทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคมตลอดไป

แนวทางการพึ่งตนเอง จะต้องมีความเชื่อมั่นว่าตนเองย่อมช่วยตนเองได้ก่อน โดยจะต้องมีกระบวนการที่เกี่ยวข้อง ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533: 28) ดังนี้

- 1) ความรู้สึกร่วมของการรวมกลุ่มเกิดจากความสนใจร่วมกัน
- 2) ค่านิยมประชาธิปไตย โดยเน้นการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และใช้มติของที่ประชุมตัดสินใจโดยไม่ใช้อิทธิพลส่วนตัวของคนใดคนหนึ่ง
- 3) การทำงานร่วมกันจะต้องมีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมร่วม และการกระทำร่วมกันโดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมกัน
- 4) การทำงานเป็นกลุ่ม ต้องให้ความสำคัญต่อความสนใจของกลุ่ม และความพยายามในการดำเนินการนั้น
- 5) การปลูกฝังให้มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ การริเริ่มการแสวงหาทรัพยากรใหม่ ๆ การใช้เทคโนโลยีใหม่ที่เหมาะสม และบริหารจัดการรูปองค์การใหม่ เพื่อให้มีประสิทธิภาพใหม่ ๆ
- 6) การร่วมกันสร้างความเชื่อถือว่าตนเองสามารถช่วยเหลือตนเองได้ โดยมีการรวบรวมทรัพยากรของกลุ่มหรือชุมชนทั้งกายภาพ หรือทางวัตถุ ผนวกกับจิตใจ และมองการใช้ทรัพยากรจากภายนอกเป็นเพียงลำดับรองหรือตัวประกอบเท่านั้น

การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับทฤษฎีตะวันตก เพื่อแก้ปัญหาชุมชนอย่างยั่งยืน

หลักการพัฒนาสังคมนั้นมีคำกล่าวไว้ว่า “จะพัฒนาใครเขาต้องพัฒนาตัวก่อน” ย่อมสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เพราะจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ต้องเริ่มต้นด้วยการพัฒนาตนเองก่อน เพราะว่าหากไม่พัฒนาตนด้วยการพัฒนาจิตใจให้เกิดสติเสียก่อนนั้น จะไปพัฒนาใคร ๆ ก็ย่อมไร้ผล เพราะว่าคนคือทรัพยากรสำคัญในการขับเคลื่อน พัฒนาให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และหากชุมชนเข้มแข็งสังคมก็สงบและเข้มแข็งตามมาโดยปริยาย ดังนั้นการพัฒนาตน พัฒนาสังคม จึงมีความสำคัญแบบแยกกันไม่ออกเลยทีเดียว เหตุและผลดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาตนเอง คนแต่ละคนนั้นเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพราะว่า เมื่อได้รับการพัฒนาที่ตนเองแล้วก็จะเป็นคนเก่งและเป็นคนดี เมื่อคนเก่งและดีเกิดขึ้นในองค์กรนั้น จะทำให้องค์กรนั้นมีความสุข และทำให้องค์กรนั้นประสบความสำเร็จ ตรงกันข้ามหากสังคมหรือหน่วยงานใดมีคนไม่ดีมากกว่าคนดี องค์กรนี้จะไม่มีความสุขเลย และการทำงานก็ไม่มีความสุขสุดท้าย เมื่อทำงานไม่มีความสุข

ยอมส่งผลให้องค์กรนั้น ๆ ล้มเหลว แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาตนเองนี้ ยังตรัสยกย่องสรรเสริญไว้ว่า ทนโต เสฏฐิโน มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ผู้ฝึกตนดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ

2. การพัฒนาคนในชุมชน การพัฒนาคนในสังคมชุมชนให้เกิดสติ ย่อมทำให้สังคมนั้นเข้มแข็งตามไปด้วย แต่ประเด็นการพัฒนาคนในสังคมชุมชนนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ส่วนหนึ่งเพราะว่าคนในโลกนี้มี ศีล สมาธิ และปัญญาไม่เท่าเทียมกัน ขณะที่หัวใจหลักของการพัฒนาชุมชนให้เกิดความสงบร่มเย็นนั้น เพราะว่าคนในชุมชนนั้นเป็นทั้งผู้สร้างความสำเร็จ และทั้งผู้นำความเสื่อม มาสู่ชุมชน การพัฒนาคนในชุมชนให้เข้มแข็งนั้น จึงต้องใช้เทคนิควิธีการ หลายประการ

ประการแรก พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงวางแนวทางให้คนในชุมชนของพระองค์ คือ รู้สีกว่าตนนั้นเป็นเจ้าของชุมชนนั้น คือ พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งที่กล่าวมานั้น เรียกว่า พุทธบริษัท 4 แต่ละคนแล้ว ก็ล้วนแต่เป็นผู้มีหน้าที่เป็นของตนเอง แต่ว่า มีหน้าที่แตกต่างกันไป ตามสถานะของตนเอง ในการรักษาพระพุทธศาสนา การแบ่งพุทธบริษัทออกเป็นกลุ่มเช่นนี้ ทำให้ง่ายต่อการ พัฒนาและบริหาร ให้เข้มแข็ง ทำให้แต่ละคนนั้นสามารถเลือกที่จะประพฤติ ปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของพระองค์ได้ตามที่ตนเองพึงพอใจ เช่น เมื่อใครต้องการพ้นทุกข์ก็ต้องเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ และนางภิกษุณี แต่ว่า หากยังต้องการที่ใช้ชีวิตอย่างผู้ครองเรือน พระพุทธเจ้าก็ทรงวางหลักไว้ว่า ให้ปฏิบัติตาม อาศรัยวินัย คือ วินัยของผู้ครองเรือนนั่นเอง โดยที่ว่า ยังสามารถปฏิบัติและประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม เพราะว่าสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้ไม่สามารถเอื้ออำนวยที่จะปฏิบัติธรรมได้อย่างภิกษุ แล้วก็นางภิกษุณี ทำให้พระพุทธองค์นั้นทรงวางกรอบไว้เพียงว่า พระภิกษุต้องรักษา เพื่อเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งอดทนต่อสิ่งชั่วร้าย ทางกามารมณ์ และเป็นเกาะป้องกันคุ้มครองทางกายวาจา ไม่ให้ผิดพลาด 227 ข้อ ส่วนนางภิกษุณี ต้องลำบากหน่อยเพราะว่าเป็นผู้หญิงต้องรักษาศีล ถึง 311 ข้อ ส่วนอุบาสก อุบาสิกา ต้องรักษาศีล 5 หรือศีล 8 แล้วแต่จะสามารถประพฤติปฏิบัติได้

ประการที่สอง พระพุทธเจ้าทรงพัฒนาจิตใจบุคคลในชุมชนของพระองค์ โดยปรับให้ทิวทัศน์กันเสียก่อน หรือว่าปรับความเห็นให้ตรงกัน ว่าจุดมุ่งหมายของศาสนา คำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตนั้น อยู่ที่พระนิพพาน คือการกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปจากจิตใจไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก และเมื่อทุกคนในชุมชน หรือว่า องค์กรเห็นตรงกันอย่างนี้แล้ว ก็จะเต็มใจที่จะปฏิบัติ หรือว่า ประพฤติตามจุดมุ่งหมาย คำสอนของพระองค์อย่างเต็มที่ เพื่อหาทางให้หลุดพ้นจากความทุกข์ของพระองค์ นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงแนะนำวิธีการที่จะเข้าถึงพระนิพพานด้วย ซึ่งก็คือการขัดเกลาตนเอง ด้วยการปฏิบัติตามพระธรรม และพระวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้

ประการที่สาม ที่สำคัญพระพุทธเจ้าทรงพัฒนาความประพฤติ ของบุคคลในองค์กร โดยให้ปฏิบัติตามศีล ซึ่งในการรักษาศีลทุกคนก็จะต้องเลือกว่าจะปฏิบัติตามศีลในระดับไหน เช่นรักษาศีล 5 ศีล 8 และ 227 ข้อ หรือ 311 ข้อ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว คนในชุมชน หรือว่าองค์กร ก็มีความประพฤติไปในแนวทางเดียวกัน

ประการที่สี่ ทรงวางแนวให้คนในองค์กร หรือว่าชุมชน เคารพนับถือกันตามอาวุโสซึ่งการเคารพกัน อย่างนี้นั้น เหมือนกันกับชุมชนไทย ซึ่งมีการเคารพตามลำดับอาวุโส เช่น การเรียกคนสูงอายุว่า ว่าพี่ อายุมากกว่า ว่าน้อง ป้า ลุง ตามสถานะของกันและกัน แต่ในทางพุทธบูรณาการนี้หมายความว่า ที่ให้เรียกกัน เคารพอาวุโส นั้นก็หมายความว่า หากใครบวชก่อนก็ให้นับว่า อาวุโสกว่า ถึงแม้ว่าผู้นั้นจะอายุน้อยกว่าก็ตาม เพราะว่าผู้บวชก่อนนั้นย่อมรู้หลักธรรมพระวินัยมากกว่าผู้บวชใหม่

3. การพัฒนางาน บุคคลซึ่งมีหน้าที่การงานที่ดีย่อมเป็นกำไรของชีวิต เพราะหน้าที่การงานมีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิต สอดคล้องปราชญ์พระพุทธศาสนา อย่างหลวงพ่อบุญญานันทะ กล่าวไว้ว่า งานคือเงิน เงินคือ

งาน บันดาลสุข ทำงานให้สนุก เป็นสุขเมื่อทำงาน ทำงานเพื่องานบันดาลผล ทำดีเพื่อดลผลให้ ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างจริงจัง การพัฒนางานนั้น เพราะว่าการพัฒนางานของพระพุทธศาสนานั้น สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนางานของพระองค์นั้นทรงใช้หลัก ที่สำคัญคือ

ประการที่หนึ่ง คือ ทรงถือหลักที่สำคัญคือความสามารถเป็นเกณฑ์ หากว่าใครในชุมชน คือ บริษัท 4 คนใด มีความสามารถด้านใด มีความสามารถด้านไหน ก็ทรงตั้งไว้ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านนั้น เพื่อให้ตรงกับความสามารถที่เขา มีอยู่ เช่น พระอานนท์มีความสามารถ ทางด้านความทรงจำ ก็ทรงยกย่องให้เป็นพหูสูตร หรือว่าทางด้าน อุบาสก นั้นบุคคลใดที่มีความสามารถก็จะทรงยกย่อง เช่น จิตคุหบดี มีความสามารถด้านการแสดงธรรมก็ทรงยกย่องทางด้านนั้น

ประการที่สอง การสร้างขวัญกำลังใจ ให้กับผู้ที่มีความสามารถ และมีผลงานเด่น ก็ทรง ยกย่อง เช่น ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ที่ผ่านมามีหากว่า มีพระภิกษุ หรือว่าสามเณรรูปใดที่มีความรู้ความสามารถ ก็ทรงยกย่องในท่ามกลางระหว่างสงฆ์

ประการที่สาม หมั่นการประชุมกันเนืองนิตย์ เพราะว่าการประชุมกันจะมีโอกาสได้เปิดอก พูดคุย ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน สื่อสารข้อมูลถึงกัน สร้างความสมัครสมานสามัคคีกัน เช่น ทุกกึ่งเดือนจะมีการประชุมกัน เพื่อร่วมทำสังฆกรรมกันฟังพระปาฏิโมกข์ เรียกว่า ลงอุโบสถ เพราะว่าการลงอุโบสถนี้ นอกจากจะเป็นการทบทวนโอวาท และพระธรรมวินัยแล้ว ยังมีผลในแง่ของการเตรียมใจให้สะอาดผ่องใส พร้อมที่รองรับฟังโอวาทในที่ประชุมจากพระเถระเมื่อ การสวดพระปาฏิโมกข์จบลง

4. การพัฒนาทรัพย์สิน พระพุทธศาสนามีทั้งหลักคำสอน ในการพัฒนาเก็บรักษาทรัพย์สิน และการใช้จ่ายทรัพย์สิน สำหรับหลักการรักษาทรัพย์สินนั้น เรียกตามภาษาพระนั้นเรียกว่า อารักขสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยการรักษา และการใช้จ่ายทรัพย์สินนั้น เมื่อหามาได้แล้ว ก็ให้แบ่งการใช้จ่ายเป็นสี่ส่วนด้วยกัน ส่วนที่หนึ่ง เลี้ยงตัว มารดา บิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข ส่วนที่สองใช้เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข ส่วนที่สามบำบัดอันตรายที่เกิดเหตุต่าง ๆ ส่วนที่สี่ ทำพลี 5 อย่าง คือ

- 1) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ
- 2) อดิธิพลี ต้อนรับแขก
- 3) ปุพฺพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย
- 4) ราชพลี ถวายเป็นของหลวง มีภาษีอากร เป็นต้น
- 5) เทวดาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา

5. การพัฒนาด้านเวลา ในการพัฒนาต่าง ๆ นั้นเวลาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดเพราะว่าทุกคนเกิดมาแล้วมีเวลาเท่ากันหมดเหมือนกัน 24 ชั่วโมง เพราะว่าเวลาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการประกอบอาชีพ เพื่อที่จะทำงานแสวงหาปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพ ดำรงชีวิต พระพุทธศาสนานี้เน้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของเวลา เพราะว่าเวลา เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาเท่าเทียมกัน แต่ว่าบางคนมักใช้เวลาไปในเรื่องต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ด้านการพัฒนาเรื่องเวลานี้ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสให้เห็นเรื่อง คุณค่าของกาลเวลา เป็นอย่างยิ่ง เช่น ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าปล่อยขณะให้ผ่านพ้นไป เพราะคนที่ปล่อยขณะให้ผ่านไปย่อมเศร้าโศกในภายหลังวัยย่อมผ่านพ้นไปเหมือนขณะนั้นแหละ กาลเวลาย่อมกลืนกินสรรพสัตว์พร้อมด้วยตัวของมันเอง

ดังนั้น ช่วงเวลาที่ว่างจากประโยชน์นั้น ทำให้ชีวิตพร่องจากประโยชน์นั้น มิใช่เพียงแต่จะขาดจากประโยชน์เท่านั้นแต่จะทำให้เกิดโทษขึ้นมาด้วย เพราะว่าคนที่อยู่ว่างมักจะมีความคิดฟุ้งซ่าน เพื่อพ้น คิดฟุ้งซ่านไปในทางกามารมณ์ ไปในเรื่องเบียดเบียน ความฟุ้งซ่านเหล่านี้จะไม่เกิดกับคนที่ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน

เพราะว่ามักคิดถึงประโยชน์ในการทำงานอยู่ตลอดเวลา และหากใครสามารถประกอบการทำงานภารกิจ หรือว่าหน้าที่ของตนที่รับผิดชอบนั้น ความเจริญก้าวหน้าในฐานะทางเศรษฐกิจและความเข้มแข็ง ย่อมเกิดขึ้นแก่การพัฒนาชุมชนในสังคมไทย เมื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งมีการบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่นนี้แล้วความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมไทยก็จะเกิดขึ้น

หลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมช่วยแก้ปัญหาการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง

นอกจากนั้นแล้วการที่จะส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย มีความสามารถบริหารจัดการตนเอง หรือมีความสามารถพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งได้นั้น ต้องส่งเสริมให้ชุมชนนั้นมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. มีกระบวนการเรียนรู้ (Process of Learning) โดยเฉพาะผู้นำชุมชน และสมาชิกที่เป็นแกนนำของชุมชนท้องถิ่น ให้มีความรู้ ความสามารถบางแห่งบางพื้นที่ ผู้นำชุมชนจบวุฒิการศึกษาระดับมัธยมต้น หรือว่ามัธยมปลาย การส่งเสริมให้ผู้นำ เช่น สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงกำนัน ให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น หรือเพิ่มการสนับสนุนปราชญ์ชาวบ้านให้มีการพัฒนาศักยภาพของตนเองยิ่งขึ้นเป็นชุมชนที่มีผู้นำเป็นต้นแบบด้านการศึกษา หรือส่งเสริมผู้นำชุมชนให้มีการอบรมให้ตระหนักถึงการเป็นผู้นำชุมชนต้องมีความเสียสละ ทำงานให้กับชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตนทำ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และช่วยกันเคารพกฎหมาย

2. มีการพัฒนาชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community learning) เพราะว่าการแสวงหาความรู้ นั้น เป็นสิ่งที่พึงกระทำตลอดชีวิต การเรียนรู้ นั้น สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยการฟังบ้าง หรือว่าสิ่งรอบข้างที่เป็น ปรโตโฆสะ คือ ฟังจากสิ่งรอบตัว คนรอบข้าง สิ่งแวดล้อม หรือว่าเรียนรู้ทางด้านการอ่านจากข่าวสารบ้านเมือง ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งความรู้ที่เกิดจากชุมชนนั้น โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากผลของการปฏิบัติ และเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญา หรือว่าเมื่อลงมือปฏิบัติแล้วก็จะได้ประสบการณ์ร่วมกัน จะทำให้ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน นำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ของชุมชน ดังนั้น ถ้าหากว่า ชุมชนมีการพัฒนาเช่นนี้แล้ว การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย จะเกิดขึ้นเพราะว่ามีผลจากการเรียนรู้ และสามารถนำไปสู่การคิด และวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนให้เจริญ สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ชุมชนต้องมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ (Leadership of community) เพราะว่าหากผู้นำในชุมชนสามารถเป็นตัวอย่างที่ดี มีภาวะผู้นำที่ต้องเป็นผู้ประสานให้สมาชิกในชุมชนนั้นเกี่ยวกับข่าวสาร หรือว่า เป็นผู้นำต่าง ๆ ได้มีโอกาสให้สมาชิกได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็นของตน ยอมรับและเปิดโอกาส และรับฟัง ไม่ผูกขาดเผด็จการหรือแสดงบทบาทที่เป็นใหญ่แสดงความเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น ลงไปทำงานกับชุมชน ไม่นิ่งดูตายอยู่บนหอคอยแล้วคอยสั่งงาน เป็นผู้เชื่อมประสานแนวคิดต่าง ๆ ของสมาชิก และคนในชุมชน

4. ประชากรในชุมชนต้องมีจิตสำนึกรักชุมชน (Consciousness of Community) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) ประชากรในชุมชนนั้น สำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน รักถิ่นกำเนิด บ้านเกิดเมืองนอนของตน สำนึกรักว่าตนนั้นเป็นเจ้าของบ้านเกิด มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบกับปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับบุคคลอื่นอย่างเท่าเทียมกัน และมีความเป็นเพื่อนที่ดี คือกัลยาณมิตร และสามารถเชื่อมโยงกัน ด้วย

ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และมีการประชาสัมพันธ์ด้วยความหวังว่า สามัคคีให้เกิดแก่ชุมชนทำให้เกิดพลังที่เข้มแข็งได้

5. ชุมชนที่ต้องการพัฒนาให้เข้มแข็งต้องมียุทธศาสตร์ชุมชนที่เข้มแข็ง (Strengthens of Community Organization) คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนต้องมีการรวมตัวกันด้วยความสมัครสมานสามัคคีอย่างเหนียวแน่น ด้วยจิตสำนึกรักบ้านเกิดมีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มกันนั้นก็เกิดมาจากการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่ต่างคนต่างทำ และสมาชิกของชุมชนนั้นต้องประกอบด้วยความรู้ ความสามารถที่จะจัดการตนเอง และชุมชนได้ โดยเฉพาะเมื่อมีการรวมกลุ่มกันแล้ว สิ่งตามมาหลังจากมีองค์กรเกิดขึ้นนั้นก็คือ มีลักษณะเวทีประชาคม มีการดำเนินงานที่สามารถเชื่อมประสานกับ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยที่สมาชิกและองค์กรในชุมชนนั้น เมื่อมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งพาตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ หรือว่าการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามที่ปกติ หรือว่าในเวลาที่เกิดประสบกับภาวะวิกฤติต่าง ๆ ก็จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทยที่ยั่งยืนเพราะการพัฒนาจะทำให้ยั่งยืนได้นั้น ต้องพัฒนาคนเต็มทุกคนครบพร้อมกันทั้งระบบที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

นอกจากหลักพุทธบูรณาการการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย ที่ผู้เขียนได้นำเสนอไปแล้วนั้น การพัฒนาชุมชนนั้นยังจัดเป็นสาขาวิชาหนึ่งของสาขาวิชาสังคมศาสตร์ (Social science) โดยเป็นสังคมศาสตร์ที่ประยุกต์ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเป้าหมายบางประการของมนุษย์และชุมชนสังคมมนุษย์ได้ การพัฒนาชุมชนจึงมีทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้พัฒนาชุมชนได้ เพื่อให้เกิดผลการพัฒนาที่มีความเข้มแข็ง ดังนี้

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The Diffusion Theory of Cultural) เจ้าของทฤษฎี คือ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton, 1893 - 1953) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน

สาระสำคัญของทฤษฎี ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยเกิดจากการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมที่แตกต่างวัฒนธรรมรวมกัน และต่างกระจายวัฒนธรรมไปสู่กันและกัน เมื่อเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมขึ้นแล้ว สังคมที่เจริญกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้ และในทำนองเดียวกันสังคมที่ด้อยกว่าอาจจะไม่รับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าก็ได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามามากกว่า การเปลี่ยนแปลงของทางสังคม ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามามากกว่าเดิม จากการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ขึ้นเองในสังคมหรือถ้ามีก็มักจะนำสิ่งใหม่ๆ จากภายนอกเข้ามาผสมผสานกับของที่มีอยู่แล้ว เป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน จะเห็นได้จากสังคมอเมริกัน ซึ่งมีศักยภาพด้านการประดิษฐ์คิดค้นสูง แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายถึงร้อยละ 90 เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้น เพียงร้อยละ 10 เท่านั้น

ผลลัพธ์ของพุทธบูรณาการที่ช่วยแก้ปัญหาในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เกิดจากสาเหตุสำคัญ คือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกสังคม ถ้าหากจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ก็คือการขยายผลของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเป็นตัวอย่าง

หรือเป็นแรงจูงใจกระตุ้นให้ชุมชนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเกิดการตื่นตัว และสมาชิกในชุมชนร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเกิดการกระจายทางวัฒนธรรมเกิดจากการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกัน ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้โดยต้องจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสารทั้งจากภายในชุมชน และกับชุมชนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนกับชุมชนต่างๆ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกัน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์มากต่อการพัฒนาชุมชน เพราะทำให้ทราบว่าชุมชนมีการพัฒนาแล้ว หรือมีระดับการพัฒนาสูงกว่าเมื่อมีการ ติดต่อกับสังคมที่มีระดับการพัฒนาต่ำกว่า อาจรับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตเข้าไปในชุมชนของตนทำให้เกิดปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นจึงต้องมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมในรูปแบบดังกล่าวไว้ล่วงหน้า

บทสรุป

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนววิถีพุทธเป็น ทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองโดยอาศัยกระบวนการจัดการชุมชนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ โดยมีวิธีคิดที่มีพื้นฐานจากระบบคิดเดิมของชุมชนหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานเข้ากับวิธีคิด และระบบการจัดการของสังคม ความเข้มแข็งและยั่งยืนของคนหรือสังคมชุมชนเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี โดยยึดหลักความพอดี และพึ่งตนเองได้โดยการสร้างคนดี คนเก่ง มีความรับผิดชอบ และถึงพร้อมด้วยคุณธรรม เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันและเป็นการบูรณาการทางสังคมก็จะก่อให้เกิดความสมดุลหรือสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน “หลักธรรมกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง” จึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเพราะเป็นรากฐานของความสำเร็จในทุก ๆ ด้าน หลักธรรมบางข้อมาขยายให้มีมิติทางสังคมที่กว้างขึ้น หลักการทางพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญเพราะเป็นประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์ของสังคม ความรู้สึกร่วมร่วมในการรักษา สาธารณสมบัติในชุมชนทั้งที่เป็นสถานที่ วัตถุสิ่งของ และที่สำคัญที่สุด คือ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้กำลังจะ เลือนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนววิถีพุทธ กลับมา มีความเข้มแข็ง ทุกคนตระหนักในหน้าที่ที่ต้องรักษา หวงแหนวิถีชุมชนชาวพุทธ ก็จะไม่มีเพียงแต่ชื่อเท่านั้น แต่อยู่ในชีวิตจิตใจของชาวไทยทุกคน พร้อมทั้งจะพัฒนาดนตามหลัก พระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพ เพื่อนำพาตนและชุมชนมุ่งสู่ความเป็นอริยะ อันจะเกิด ความสันติสุขอย่างแท้จริง และยั่งยืนในวิถีพุทธ ตลอดไป

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทยนั้น หากตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถของคนด้วยการเพิ่มหลักธรรมที่สามารถพัฒนาจิตใจของคนให้มีความรู้ผิชอบ รู้ดี หรือรู้ชั่ว ที่ปัจเจกบุคคลแล้ว ส่วนทางสังคมก็มีการบูรณาการหลักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ มีการเปิดโอกาสการพัฒนา ศักยภาพ การให้ความรู้ และการมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างเสมอภาค แก่คนในชุมชนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย จึงต้องประกอบด้วยองค์ความรู้ที่สำคัญ ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือ คนในชุมชน สิ่งแวดล้อม ในชุมชน สิ่งแวดล้อมในชุมชน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ในวิธีการพัฒนา และกระบวนการพัฒนาต้องได้รับความช่วยเหลือจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หรือความช่วยเหลือจากรัฐบาล และภาคเอกชน ส่วนการบริหารและการจัดการ นักพัฒนาชุมชนต้องช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอจากชุมชน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพทางจิตใจ พฤติกรรม และปัญญาด้วยพุทธบูรณาการ คือ หลักธรรมที่มีประสิทธิภาพ และทรงประสิทธิภาพ หากประยุกต์เข้ากันอย่างลงตัว พุทธบูรณาการจึงจะสามารถ ทำให้การพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งทางโลกและทางธรรม คู่ขนานกันไป เพื่อพัฒนาชุมชนในสังคมไทยให้เข้มแข็งและเพื่อให้คน และสิ่งแวดล้อม มีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นไปอย่างมีกระบวนการ เน้นการพึ่งพาตัวเองและการมีส่วนร่วม

ของคนในชุมชนนั้น เพราะว่าหากการพัฒนาชุมชน มีความเข้มแข็งเกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วจะทำให้เป็นทางออกที่สำคัญของสังคมไทยที่กำลังมีปัญหาวิกฤติด้านต่าง ๆ เลยทีเดียว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเกิดขึ้นในสังคมไทยได้นั้นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชน เพื่อที่จะร่วมกันนำพาชุมชนออกจากวิกฤติให้ได้ ก็ต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดของชุมชนให้ได้ โดยที่เปลี่ยนจากชุมชนที่เคยลดทอนศักยภาพ กลายเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง เรียนรู้คุณค่าก่อนมูลค่าทำให้เข้าใจคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติต่อชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะพืชนาชนิดในป่าที่มีคุณค่ามากกว่าแค่ตัด หรือเก็บเอาไปขายให้ได้เงินมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติมากกว่า ตัวของเงิน และเรียนรู้ประโยชน์ของพืชพรรณนานาชนิด ในป่าชุมชนของตนมีการวางแผนและสิ่งสำคัญ คือการบูรณาการหลักธรรมที่คณะรัฐบาล และคณะสงฆ์กำลังรณรงค์เพื่อ เป็นพุทธบูรณาการด้านจิตใจ ซึ่งก็คือศีล 5 มาบูรณาการประยุกต์ใช้ควบคู่กันไปจะทำให้คุณภาพของคนในชุมชน มีพลังสามัคคีเป็นปึกแผ่นก็สามารถทำให้ชุมชนมีการพัฒนาจัดการตนเองและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองเป็นทางออกของปัญหาวิกฤติสังคมได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- กิริติ กมลประเทืองกร. (2559). **การจัดการชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง วิถีพุทธ**. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ 12 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม): 97.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2533). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาภาคเหนือ**, ใน อนัญญา ภูชงกุล (บรรณาธิการ), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา, กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). **วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริงเอกลักษณ์ และความเป็นอื่น**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- บรรพต วีรสัย และคณะ. (2532). **พระสงฆ์กับสังคมไทยโดยพิจารณาในเชิงสังคมเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง: กรณีศึกษาวัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2528). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2540). **แนวสังเขปของโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: เพาเวอร์พริ้นท์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2541). **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย ดุลยเกษม และคณะ. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ แพลน พรีนติ้ง.